

OM HET BOEK

Cultuurhistorische
bespiegelingen over
boeken en mensen

‘Herdingh is geen bloot koopman’

Een auteur-uitgever-relatie in de negentiende eeuw

RICK HONINGS

In 1957 beklagde W.F. Hermans zich in een brief aan Geert van Oorschot over de uitgave van zijn *Drie melodrama's*. Tot zijn ontsteltenis bleken er fouten in te zijn geslopen. Hermans was razend over het feit dat een ‘zwakzinnige corrector’ met ‘poep-hersens’ wijzigingen had aangebracht. Doordat hij gedoemd was ‘in een sfeer van machteloos geknoei, provincialisme en dilettaantisme’ te leven, had hij geen zin om nóg een boek vol drukfouten uit te geven.¹ Zoals bekend zou Hermans met Van Oorschot uiteindelijk in een bittere vete verwickeld raken.

Dat auteurs soms een moeizame verhouding met hun uitgever hebben, is iets van alle tijden. Het gold ook voor Willem Bilderdijk (1756-1831). Toen hij in 1806 na een lange ballingschap weer terugkeerde in Nederland, was hij een beroemd, maar ook verbitterd man geworden. Hij was over vrijwel niets in zijn leven tevreden. Dat gold in het bijzonder over zijn uitgevers.

Woedende tirades

Wat Bilderdijk met Hermans gemeen had, waren zijn terugkerende woede-uitbarstingen in brieven over fouten in zijn werken. Die hadden bijvoorbeeld betrekking op de Amsterdamse uitgever Johannes Allart. Bilderdijk was aanvankelijk welwillend over de man, die hem in 1806 toezegde 21 gulden per blad te betalen, wat de dichter ‘geneureus’ noemde.² Maar al spoedig wekte Allart Bilderdijks toorn op. Toen in 1807 het vierde en laatste deel van zijn *Poëzy* (1803-1807) verscheen, was het werk ‘schreeuwend vol drukfeilen’. Zo stond er ‘denkbeeld’ in plaats van ‘dekkleed’ en ‘Barberen’ voor ‘Barbaren’: ‘Overall de verzen mishandeld met *het* en *'t* te verwarren, *e* toe te doen, of af te laten; zoo elders, *zegendroppen* voor *regendroppen*, en de Hemel weet wat al meer.’ Zelf had Bilderdijk het werk niet meer ingekeken, maar volgens zijn vrouw was er geen pagina zonder fout. Katharina Wilhelmina Schweickhardt, Bilderdijks tweede vrouw, had zelf ook gedichten aan de uitgave bijgedragen, maar omdat Allart de initialen onder de gedichten was vergeten te plaatsen, was het in de uitgave niet duidelijk

¹ W.F. Hermans, *Je vriendschap is werkelijk onbetaalbaar. Brieven aan Geert van Oorschot* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2004), pp. 202-203.

² W. Bilderdijk, *Brieven 2* (Amsterdam: W. Messchert, 1837), p. 120.

Afb. 1 Portret van de uitgever Johannes Immerzeel Junior (1776-1841), met op de achtergrond een buste van Willem Bilderdijk. Universiteitsbibliotheek Leiden, collectie Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum'.

welke verzen van hem en welke van haar waren. En dat terwijl Bilderdijk hun initialen nauwkeurig had aangegeven! 'Dit kwelt my mede boven alle verbeelding', merkte hij verbitterd op.³

Allart gaf ook Bilderdijks toneelstuk *Floris de Vijfde* (1808) uit, waarvoor hij hem tachtig dukaten (vierhonderd gulden) betaalde.⁴ Volgens de dichter gaf de uitgever vervolgens bij hem aan dat hij er te veel voor had gegeven, zodat hij er niets meer aan kon verdienen. Voor een nieuwe bundel wilde hij daarom slechts tweehonderd gulden neertellen. Daarop dreigde Bilderdijk ermee naar Johannes Immerzeel te zullen overstappen, waarna Allart hem alsnog meer bood. Bilderdijk merkte op: 'Nu komt gisteren de Ezel van een Allart, en vertelt mijne vrouw dat hy nog voor den Floris wel iets toe wil geven, en de anderen even zoo betalen ja meer. Gy ziet dus, dat het een honds-

³ Brief van W. Bilderdijk aan M. Siegenbeek, 8-9 oktober 1807. Erfgoed Leiden en omstreken (ELO), familiaarchief (Siegenbeek) Van Heukelom, inv.nr. 602.

⁴ B.P.M. Dongelmans, 'Mijne Heren, Amice, Mijn vriend. Over J. Immerzeel, Jr. (uitgever) en W. Bilderdijk (auteur)', in *Het Bilderdijk-Museum*, 6 (1989), p. 4. Over dit toneelstuk zie R. Honings, '“Der keerlen God” op het toneel. Willem Bilderdijks treurspel *Floris de Vijfde*', *De Moderne Tijd*, 3 (2019), pp. 298-323.

vod is, die my bedriegen wou.' Hij nam zich voor nooit meer iets bij Allart uit te geven, al zou hij een korenzak boordevol dukaten van hem krijgen.⁵

Maar ook Immerzeel (Afb. 1) kon hem al spoedig niet meer bekoren. In 1808 ergerde hij zich over de door hem verzorgde uitgave van zijn bundel *Najaarsbladen* (1808-1809). Die had Immerzeel in Delft laten drukken door J.J. Stuerman, die er een bende van had gemaakt, vooral op het punt van de Hebreeuwse letters: 'Het is nog iets erger dan schandelijk, met zulke letters voor den dag te komen, het is onteerend voor Drukker, uitgever, en Autheur, en maakt ons ten spot van elk die iets van de taal weet.' Bilderdijk had zijn klachtenbrief nog nauwelijks verstuurd, of hij schreef een tweede, waarin hij Immerzeel verantwoordelijk stelde voor het 'morschwerk'; hij vroeg zich af wat er van Nederland was geworden, dat hij met 'zulke domkoppen' moest 'haspelen, die niets meer van hunn' arbeid verstaan!'⁶

Jaren later zou Immerzeel wederom een tirade van Bilderdijk moeten incasseren, ditmaal naar aanleiding van de uitgave van *Krekelzangen* (1822-1823). Daarin had Immerzeel de tekst aangepast aan de door Bilderdijk verfoeide Siegenbeek-spelling.⁷ Bilderdijk was razend: 'Indien het gantsche vermofte en verfranschte land in het bloote hemd, of slimmer, de openbare straten en markten rond wil dansen, het zij dan om den vrijheidsboom of niet, zo doe ik het nog niet, en zou het niet doen al kostte 't my het leven.' Hij weigerde zijn werk te laten verminken en vroeg zich af welk 'vervloekt dom tuig' hem deze streek geleverd had.⁸

Een bewonderaar als uitgever

Vanaf 1815 lieten Bilderdijk en zijn vrouw ook verschillende van hun werken uitgeven door de Leidse boekverkoper Vincent Herdingh Lz. (1786-1835), de zoon van de anti-orangistische uitgever Leendert Herdingh (1752-1815), die zich in 1774 in Leiden als boekverkoper gevestigd had, en die in de patriottentijd een actieve rol had gespeeld.⁹ Na diens dood in 1815 nam Vincent de firma L. Herdingh en Zoon, die in de Kloksteeg gevestigd was, over (Plaat XI in het kleurkatern). Vincent trad onder meer op als uitgever van de Leidse *Studenten-almanak*, die vanaf 1815 verscheen.¹⁰

Op 29 april 1815 klaagde Bilderdijk tegenover de hoogleraar H.W. Tydeman over zijn toestand; sinds 1811 was hij zijn jaargeld kwijt, waardoor hij grote moeite had het

5 Brief van W. Bilderdijk aan J. Valckenaer, 20 mei 1808. Universiteitsbibliotheek Leiden (UBL), BPL 1039.

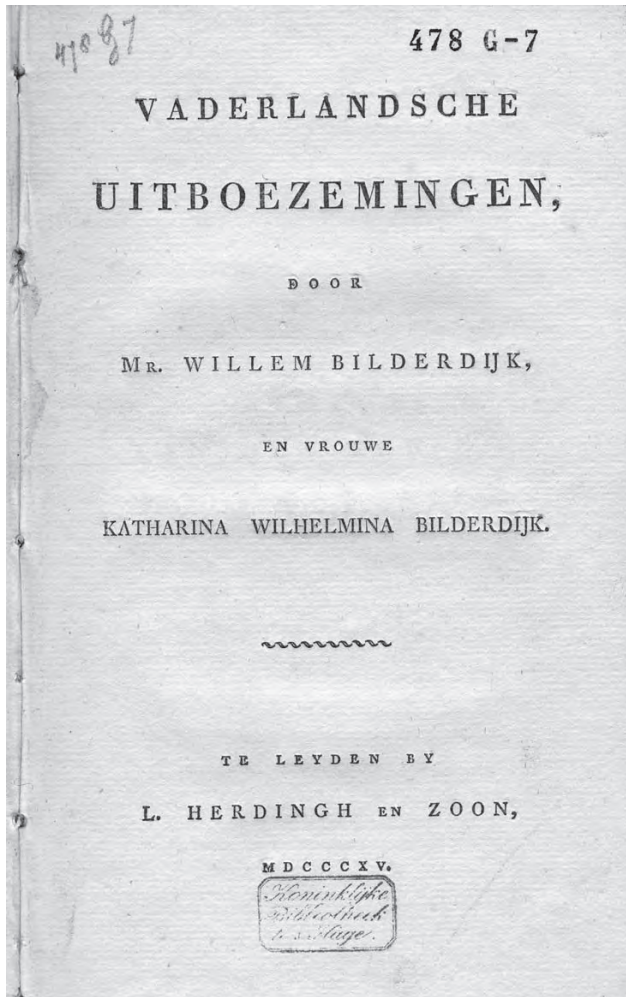
6 Brief van W. Bilderdijk aan J. Immerzeel, 27 november 1808. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag (KB), 133 C 11.

7 Vergelijk Dongelmans, 'Mijne Heren, Amice, Mijn vriend', pp. 9-10.

8 Brief van W. Bilderdijk aan J. Immerzeel, 6 augustus 1822. KB, 133 C 11.

9 P. Hoftijzer en K. van Ommen, *Langs Leidse letters. Een boekhistorische wandeling* (Leiden: Primavera Pers, 2008), p. 84.

10 Herdingh kwam eerder ter sprake in R. Honings, *Geleerdheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860* (Leiden: Primavera Pers, 2011) en R. Honings en P. van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk* (Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2013).

Afb. 2 Willem Bilderdijk en Katharina Wilhelmina Bilderdijk, *Vaderlandsche uitboezemingen* (1815), de eerste door Herdingh verzorgde uitgave van Bilderdijk en zijn vrouw. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

hoofd boven water te houden. Naar eigen zeggen wist hij niet meer waarvan hij nog zou moeten leven, zodat de hongerdood dreigde.¹¹ Tydeman had vermoedelijk medelijden met zijn vriend en zal gesproken hebben met Vincent Herdingh, van wie hij wist dat hij Bilderdijk bewonderde. Op 4 mei 1815 schreef Tydeman aan Bilderdijk dat hij hem graag aan Herdingh wilde voorstellen, een 'lief hupsch mensch, die zelf veel smaak in poezy' had en al lang werk van hem en zijn vrouw wilde uitgeven. Hij bood een honorarium van veertien gulden per bladzijde.¹² Bilderdijk stemde hier (noodgedwongen?) mee in, zodat in het najaar van 1815 *Vaderlandsche uitboezemingen* van de persen kwam (Afb. 2). Daarin bundelden Bilderdijk en zijn vrouw hun recente poli-

¹¹ *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleraren en mrs. M. en H.W. Tydeman* 2 (Sneek: Van Druuten & Bleeker, 1867), p. 53.

¹² *Idem*, pp. 56, 59.

tieke verzen, waarin ze Oranje bejubelden en de 'bloedhond' Napoleon verguisden.

Bilderdijk was tevreden over de uitgave en Tydeman was blij dat zijn aanbeveling goed had uitgepakt: 'Herdingh is geen bloot koopman: hij heeft zich in studie geoefend, heeft veel smaak; is opgetogen met uwe schriften en zou gaarn bestendig voor U uitgeven.' Een nadeel was volgens Tydeman dat Herdingh niet 'genoeg koopman d.i. niet vif en actief' genoeg en 'schroomvallig' was.¹³ Vanaf dat moment zou Bilderdijk verschillende bundels bij Herdingh onderbrengen, zoals *Rotsgalmen* (1824) en *Navonkeling* (1826), en ook enkele door Bilderdijk verzorgde edities: *P.C. Hoofts Gedichten* (1823), *C. Huygens Korenbloemen* (1824-1825) en *Gedichten* van J.A. van der Goes (1827).

De wenende Herdingh

In de jaren twintig van de negentiende eeuw begon Bilderdijk zich steeds meer op de stellen als een reactionaire cultuurcriticus, die in zijn werken de geest der eeuw geselde. Hij wist een klein groepje bewonderaars om zich heen te verzamelen, maar kwam maatschappelijk gezien steeds meer in een isolement terecht. Wie hem ook afvielen, Herdingh niet. Hij werd opgenomen in de kring van Bilderdijks intimi. Dat bleek wel uit een verslag van Willem de Clercq, die in 1822 door Bilderdijks discipel Isaac da Costa werd meegenomen naar Leiden. Daar ontmoette hij Herdingh, volgens De Clercq een man met een 'uitmuntend hart'. Nadat hij hem de uitgeverij had getoond en hem zelfs een blad had laten drukken, nam hij hem mee naar Bilderdijk.¹⁴

Het onderhoud was 'geestrijk en aangenaam'. Tijdens het diner bracht Bilderdijk een hartverwarmende en gevoelvolle toast in dichtvorm uit aan het adres van Da Costa, waarin hij hem toesprak als 'Mijn Vriend! mijn Kweekling! – Ja mijn Zoon!'¹⁵ In 1818 was Bilderdijks zoon Julius overleden, die even oud was als Da Costa; Herdingh had de bundel *Ter nagedachtenis van Julius Willem Bilderdijk* (1818) uitgegeven. Dat is de context van Bilderdijks toast. Volgens De Clercq was de aandoening tussen de 'vurig beminrenden jongling' en de 'diep gevoelenden Grijsaard' groot. Iedereen was ontroerd, en Herdingh 'weende als een kind'. De rest van het gezelschap keek overigens enigszins neer op de uitgever, die geen intellectueel was, zo bleek uit De Clercqs woorden. Hij vroeg zich af of Herdingh Bilderdijks gedicht wel begrepen had.¹⁶ Maar Bilderdijk waardeerde hem om zijn vriendschap.

Een jaar later trad Herdingh op als uitgever van Da Costa's *Bezwaren tegen den geest der eeuw*, nadat hij al eerder diens *Poëzy* (1821-1822) in twee delen had uitgegeven. De *Bezwaren* kwamen begin augustus 1823 van zijn pers. Herdingh had Bilderdijk van te

¹³ Idem, p. 103.

¹⁴ W. de Clercq, *Dagboek 1822*. Ed. Huygens Instituut, <<http://www.inghist.nl/retroboeken/declercq>> (20 augustus 2019), p. 85.

¹⁵ W. Bilderdijk, *De dichtwerken* 11 (Haarlem: A.C. Kruseman, 1858), p. 307.

¹⁶ De Clercq, *Dagboek 1822*, pp. 88-89.

voren om advies gevraagd, omdat hij geschrokken was van de inhoud. Maar Bilderdijk had hem gerustgesteld.¹⁷ De *Bezwaren* riepen veel weerstand op. De oplage van vijfhonderd exemplaren was binnen de kortste keren uitverkocht, zodat er een tweede, derde en vierde druk kwamen. In 1824 volgde Da Costa's werk *De Sadduceën*. Achteraf had Herdingh spijt van de uitgaven, omdat hij veel 'onaangenaamheden' te lijden had gehad. In 1824 gaf hij aan geen behoefte te voelen om een volgend werk van Da Costa te publiceren, en dat deed hij ook niet.

Toenemende irritaties

Was Bilderdijk aanvankelijk nog positief gestemd, uiteindelijk raakte ook Herdingh uit de gratie. 'Wat Herdingh betreft, de man is niet anders, en dit is inderdaad lastig,' schreef hij in augustus 1823 aan Da Costa. Daarmee doelde hij op diens traagheid. Steeds weer klaagden Bilderdijk en Da Costa over zijn gebrek aan voortvarendheid. Maar Bilderdijk voegde eraan toe dat men hem dat graag wilde vergeven 'aan zijn goed hart en goeden wil'.¹⁸ Een jaar later was zijn toon minder vergevingsgezind. Herdingh was 'geen man, om in eenige volhandigheid te zijn'. Dat weet hij aan diens zwakke hoofd en gestel.¹⁹

Inderdaad kampte Herdingh in deze jaren regelmatig met gezondheidsklachten. Zo liet hij Bilderdijk in 1824 weten: 'Na dat ik de laatste reis by UEd. geweest ben, ben ik hand over hand erger geworden, zoodat ik wel eens 14 dagen het bed heb gehouden. Zonder middelen daartoe, heb ik dagen na elkander in een geweldig zweet gelegen en bevinde my heden, schoon nog niet tot vorige krachten, toch beter dan ik my gedurende een paar jaar bevonden heb'²⁰ (Afb. 3). Een paar maanden later heette het in een brief van Bilderdijk aan Da Costa: 'Van Herdingh heb ik nog niets ontvangen. De man sukkel. Zijne overmatige volbloedigheid, belet de circulatie in de ingewanden, en van de hypochondrische verstoppingen, die men met geneesmiddelen vergroot. Ik heb hem het paardrijden aangeraden, dat in zulke gevallen een heilzame schudding en dreuning geeft.'²¹ Het is niet bekend of Herdingh dat advies heeft opgevolgd. Zijn gezondheid is een terugkerend motief in de briefwisseling Bilderdijk-Da Costa.

Intussen was Herdingh de enige die zijn werk nog wilde uitgeven, aldus Bilderdijk: 'Opkomende schrikt het af uit vrees voor te rug te gaan: gevestigde willen de onaangenaamheden niet afwachten die er meê verbonden zijn. – Ware ik jong, ik zette zelf eene drukkerij op en gaf tevens uit, maar om 't handjenvol graans dat ik nog te malen mocht hebben, is geen molen te bouwen, als Cats zegt.'²²

17 W. Bilderdijk, *Brieven 4* (Amsterdam: W. Messchert, 1837), pp. 127-128.

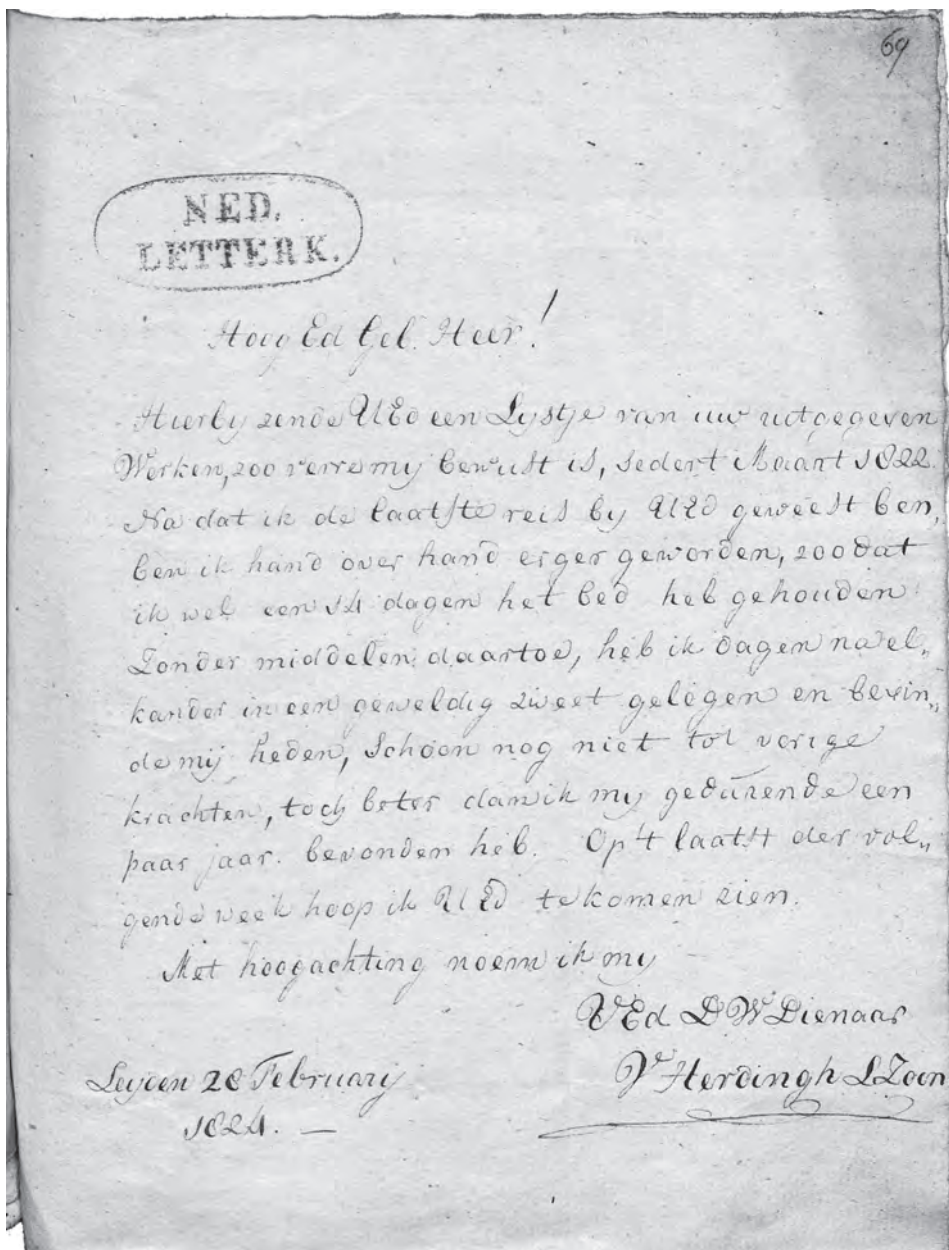
18 Bilderdijk, *Brieven 4*, p. 127.

19 Brief van W. Bilderdijk aan I. da Costa, 2 september 1824. UBL, collectie Bilderdijk Museum (BM), BM F 16-1.

20 Brief van V. Herdingh aan Bilderdijk, 28 februari 1824. UBL, LTK 873.

21 Brief van W. Bilderdijk aan I. da Costa, 15 april 1824. UBL, BM, BM F 13-9.

22 Brief van W. Bilderdijk aan I. da Costa, 2 september 1824. UBL, BM, BM F 16-1.

Afb. 3 Brief van Vincent Herdingh aan Bilderdijk, 28 februari 1824. Universiteitsbibliotheek Leiden.

Gaandeweg ontstonden er meer irritaties. In 1827, toen Bilderdijk naar Haarlem verhuisde, gaf Herdingh diens *Afscheid aan Leyden* uit. Maar eenmaal in Haarlem aangekomen, had de dichter geen goed woord meer voor hem over. Aan een vriend schreef hij dat de boekverkooper alle schaamte had verloren: 'Nu onderdaags nog heeft hy een

openbaren diefstal aan my begaan, wat door een Boekhandelaar aangemerkt is, die uit dezen hoofde zwaarigheid maakte om het in een nieuw uit te geven bondel te plaatsen. Ik hou hem thands tot alles wat slecht is in staat, en hoop nooit meer iets van hem te hooren of te zien.’²³ En in 1828 liet Herdingh Bilderdijk weten dat deze hem nog 127 gulden verschuldigd was, waarvan de dichter zich niets kon herinneren. Tegenover Tydeman uitte Bilderdijk zijn frustraties over Herdingh, die hem ‘te kort doet, besteelt, en zonder eer of goede trouw jegens mij handelt’, omdat hij een boek van Bilderdijk niet had teruggestuurd, waarop Herdingh aangaf zich miskend te voelen.²⁴

Het einde

Nu de oude Bilderdijk de Sleutelstad vaarwel had gezegd, verwaterde het contact met zijn Leidse uitgever. Bilderdijks gezondheid en die van zijn vrouw lieten steeds meer te wensen over. In zijn correspondentie komt Herdinghs naam vrijwel niet meer voor. Bilderdijk overleed op 18 december 1831 in Haarlem op 75-jarige leeftijd. Dankzij de student Gerrit van de Linde, de latere Schoolmeester, weten we dat Herdingh zeer getroffen was door Bilderdijks dood. Toen hij diens firma drie dagen na Bilderdijks overlijden bezocht om met de uitgever te praten over de uitgave van de *Studenten-almanak*, trof hij ‘den geëgareerden en beschonken Herdingh’ aan in een ‘bijna volslagen geestverbijstering over de dood des Eenigen’. Voor de vuist weg reciteerde hij een vers, dat hij naar eigen zeggen vele jaren eerder in diens bijzijn had gedicht:

Bilderdijk
Acht goud slijk;
Kent zijn rang,
Stort zijn zang;
Draagt zijn lot:
Bouwt op God!²⁵

Dat bewijst dat Herdingh zijn achting voor Bilderdijk niet had verloren. Herdingh zou hem spoedig in het graf volgen. Na een ‘langdurige ongesteldheid’ overleed hij op 20 januari 1835, 48 jaar oud.²⁶ Zijn laatste rustplaats vond hij op de Leidse begraafplaats Groenesteeg.

²³ Brief van W. Bilderdijk aan L.C. Luzac, 27 juni 1827. UBL, LTK 1002.

²⁴ *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleraren en mrs. M. en H.W. Tydeman* 2, pp. 238-240.

²⁵ M. Mathijsen, *De brieven van De Schoolmeester. Documentair-kritische uitgave* 1 (Amsterdam: Querido, 1987), p. 14.

²⁶ Advertentie in de *Leydse Courant*, 23 januari 1835.

Geleerden op een buitenplaats in Heemstede, drukkers in Nagasaki, een uitgever in Leiden, een recensente van katholieke jeugdboeken, boekhandelaren in zeventiende-eeuws Mexico, een verzamelaar in Groningen: ze komen allemaal voor in deze bundel. In ruim vijftig bijdragen maken we kennis met auteurs, lezers, drukkers, uitgevers, verzamelaars, binders en bibliothecarissen, recensenten en zelfs een moordenaar. Of het nu gaat over productie, handel, distributie of het gebruik van boeken, mensen zijn op allerlei manieren betrokken bij de geschiedenis van een boek.

Met de aandacht voor mensen is deze bundel ook een afspiegeling van de boekwetenschap in Nederland anno 2020: gevarieerd en verbonden met allerlei andere terreinen van cultuurhistorisch onderzoek als literatuur, kunst, religie en wetenschapsgeschiedenis. Boeken staan steeds centraal, maar het zijn de mensen eromheen die het boek betekenisvol maken. De artikelen beslaan vele eeuwen en strekken zich uit over bijna alle werelddelen, maar wel met een prominente plaats voor de Lage Landen en de Vroegmoderne Tijd.

Om het boek verschijnt ter gelegenheid van het afscheid van Paul Hoftijzer als hoogleraar Boekgeschiedenis aan de Universiteit van Leiden.

OM HET BOEK

